כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

בסודשיח

בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת בחוקותי ■ כ"ד אייר ה'תשע"ח ■ 09.05.2018 ■ גליון מס' 478

תפוצה לכל קהילות ישראל

עוד בעיתון

ניתן לעבור לכתבה הרצויה ע"י לחיצה על שמה.

פריחת הארץ כסימן לגאולה
בספרו "מכתבי החפץ החיים", מציין רבי אריה לייב בנו של 'החפץ חיים' בכמה מקומות, את השקפתו של אביו שתקופתנו...
המשך בעמי 3

שויית קיץ
עת באנו לקיים מצוות ספירת העומר ניגש אלי אחד מהקהל ושח כי כעת נזכר כי אתמול לא ספר ספירת העומר ונזכר בכך רק כעת...
המשך בעמי 4

ואכלתם בשר בניכם - ברכה ולא קללה
בפרשתנו פרשת בחוקתי (ויקרא כ"ו, כ"ט) כתוב: ואכלתם בשר בניכם...
המשך בעמי 6

סיפור לשבת
דפיקה על ה'בימה' שהצילה דורות
רשרוש קל ששמע הקפיץ אותו ממקומו, אך כעבור כמה רגעים הוא נרגע. נראה שאיש לא רואה אותו, ואף אחד לא יודע ממעשיו...
המשך בעמי 7

שביבים
■ מעשה בתפוח כמתנת פרידה
■ "כפצצה אימה המונחת בפינה"
■ חסד בגופו!!!
המשך בעמי 8

"היכנעו ובקשו סליחה"

הקדמה: בימים אלו של ספירת העומר שבהם אנו מתאבלים על פטירת 24 אלף תלמידי רבי עקיבא שמתו על שלא נהגו כבוד זה בזה, סיבב הקב"ה עניין פלאי של השגחה פרטית, שהחל לפני כחודש וחצי וחוזר אחורה יובל שנים, ומסתיים בסוף טוב, שמוסר השכל בצידו.

המעשה המרגש אירע רק באחרונה עם אחי הרב דוד קלצקין שליט"א, ראש הדגל של חברה קדישא חסידים בירושלים, ואני כותבו כפי ששמעתי ממנו:

"בתוקף היותי ראש הדגל של חברה קדישא בירושלים, מבקר אני בבתי העלמין הר הזיתים והר המנוחות כמעט מידי יום ביומו, ולפעמים מס' פעמים ביום. במסגרת עבודתי כבר התוודעתי להרבה סיפורים מרגשים ועניינים של השגחה פרטית רבים מספור, אך מה שאירע זה עתה עולה על כולנה, בתחילת חודש ניסן תשע"ח בעת שהשתתפתי בלוויה, הבחנתי על הקרקע בין הקברים, בדף פרסום של מישהו שעוסק בשיפוץ מצבות, וכיון שבמסגרת עבודתי אני עוסק גם בתחום המצבות, לכן הרמתי את הדף ותחבתיו לכיסי והמשכתי בעבודת הקודש. כ"ו ניסן תשע"ח יום גשום וסוער בירושלים, חזרתי בערב מלוויה בהר הזיתים כשבגדי מלוכלכים מבוץ. החלפתי בגדים והוצאתי את תכולת הכיסים והנחתים על השידה. כ"ז ניסן תשע"ח טרם יציאתי לתפילת שחרית אני ממיין את המסמכים וגוזר דינם מי לאשפה ומי יחזור לכיסי, וביניהם אני רואה את אותו דף פרסום של משפץ המצבות הנ"ל. כבר עמדתי להשליך אותו לאשפה, אך מידת הסקרנות שבי גרמה לי אינסטיקטיבית להתבונן בדף הפרסום וראיתי תמונה של 2 מצבות. מצד ימין: תמונת מצבה ישנה מאובקת עם הכיתוב 'לפני' ומצד שמאל אותה מצבה, רק לאחר ניקוי ושיפוץ והכיתוב 'אחרי'. אני מתאמץ לקרוא את האותיות הקטנות שעל גבי המצבה וכך כתוב שם: פ"נ האישה עטקה טייבה ע"ה בת הרב דוד שחור ז"ל. בהמשך כתוב: זכתה להיקבר בקברי אבותיה מה שלא זכו אחיותיה הצ' חי' וסאניה הי"ד. כיון שלא כתוב אמנו ולא כתוב שם בעלה, ומכך שאחיותיה נהרגו עקה"ש, הסקתי שמדובר בניצולת שואה שמתה ערירית ללא זש"ק. בסיום כתוב: נפטרה כ"ז ניסן תשל"א. מיד הבזיק במוחי שהיום מלאו 47 שנים לפטירתה של הגלמודה, וראיתי בכך השגחה פרטית נדירה שלאחר ימים רבים שהפתק מונח בכיסי אני קורא אותו בדיוק ביום היא"צ שלה. בתפילת שחרית בביהמ"ד פינסק קרלין אמרתי קדיש לע"נ. לאחר התפילה סיפרתי לאדמו"ר שליט"א ולציבור המתפללים את המעשה, כולם התרגשו מהסיפור והדליקו נרות והאדמו"ר בעצמו פתח משניות והחל ללמוד לע"נ, ומי רואה אותו לומד ואינו מצטרף?

"לאחר התפילה חשבתי לזכות עוד כמה יהודים במצוות חסד של אמת, סיפרתי את הסיפור בקו המשפחתי [וואטסאפ]. משם עבר הסיפור לקווים אחרים וע"כ התפרסם הדבר והגיע לאלפי אנשים שאיני מכירם שאף הם עשו דברים טובים לעילוי נשמת הגלמודה הנ"ל. ראיתי שהסיפור צובר תאוצה, טלפנתי לבעל הפרסומת ושאלתיו על פרטי המצבה. סיפר האיש שמזה שנים הוא עובד בתחום ומפעם לפעם הוא ביקש מלקוחותיו רשות להדפיס תמונת מצבת קרובם לצרכי פרסום, אך כצפוי איש לא הסכים מפני כבוד המשפחה, וכי מי רוצה שמצבת קרובו ידגמן על פרסומת? יום אחד פנה אלי הגאון רבי בנימין רימר מראשי ישיבת טשעבין בירושלים [חתנו של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל] וביקש לשפץ מצבה של קרובת משפחתו [אחות זקנו], סברתי שבמקרה הזה שאין משפחה קרובה שיכולים להיפגע אולי זו הזדמנות. לשמחתי הרבה הרב הסכים, בהסבירו שיתכן שיצא מזה בעתיד טובה לנשמת הגלמודה, שמישהו יעשה משהו לטובת נשמתה, וכך מודעת הפרסום מסתובבת כבר מעל 12 שנים. אמרתי לו: חכם עדיף מנביא וסיפרתי לו בהתפעלות על המקרה שבדיוק ביום היא"צ קראתי את הפרסום.

"כיון ששמעתי כך, התקשרתי תיכף להרב רימר לספר לו את הדברים ובעיקר לשמוע פרטים

נוספים על הנפטרת. וכך סיפר: היא עלתה לארץ בשנת תרצ״ד, מס׳ שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, וחייה ניצלו בזכות מעשה מסירות נפש, כדלהלן: מלפנים גרו ברוסיה בעיירת מינסק, באותה תקופה הסתבך אביה ר׳ דוד שחור עם רשויות המס ברוסיה. [יתכן שהרוסים שמעו ששם משפחתו ׳שחור׳ והסיקו מכך שהוא עובד ב׳שחור׳ יא״ק.] לילה אחד הגיעו סוכני הקג״ב לעצור אותו. בתו טייבה פתחה בצעקות לשוטרים ואמרה: תעזבו אותו, אני זאת שעשיתי את עבירות המס ואבי לא קשור כלל לעסקים. לאחר ויכוחים ובנס גלוי, הם עזבו את הבית בידיים ריקות. כנראה לא היה להם כל צורך בנשים לעבודות בסיביר וכך ניצלו חייו. אך האדמה שבערה מתחת לרגליהם גרמה להם לעזוב את רוסיה ולעלות לארץ הקדושה. שתי אחיותיה המוזכרות במצבה כבר היו נשואות אז, ונשארו שם ונספו במלחמה הי״ד. בשנים הראשונות הם גרו בירושלים בבתי ברוידא ולאחר פטירת הוריה שנקברו בהר הזיתים, עברה לגור במרכז הארץ. שם עבדה מעל עשרים שנה כרוקחת של קופ״ח בתל אביב. לאחמ״כ עברה לבית אבות. וכפי שרשום על המצבה חילקה כספים רבים לצדקה ולמוסדות התורה. ממשיך הרב: למדתי בישיבה בבני ברק והייתי משתדל לבקרה אחת לשבוע, ובבין הזמנים ששהיתי בירושלים, ביקשתי מאחי שיואיל לבקרה במקומי. ביום חמישי כ״ז ניסן תשל״א הוא הגיע לבקרה ולחרדתו מצא אותה גוססת. זכתה שהספיק לומר עמה וידוי וקבלת עול מלכות שמים והחזירה את נשמתה ליוצרה. קברנו אותה בירושלים סמוך לקבר אביה. בשלב זה הוספתי לקו המשפחתי גם את החלק הזה שגם הלך והתפרסם כתוספת משלימה לסיפור ההשגחה פרטית. ביום שני ח׳ אייר תשע״ח אני מקבל טלפון מיהודי שהזדהה בשם אהרן, וכה היו דבריו המצמררים: הסיפור שהתפרסם בשבוע האחרון על ידך הגיע גם אלי בדרך פלא, ומיד כאשר שמעתי את פרטיה נעשה כל בשרי חידודין חידודין. וכיוון שעל ידך אירע הפרסום והמעשה הגיע לאוזניי, אספר לך דברים כהוויתם.

״לפני כ-50 שנה, הייתי אז בחור צעיר, ואירע שנכנסתי לקופת חולים בתל אביב לרכוש משחה מסוימת שנצרכתי למרוח על עורי. בהגיעי הביתה פתחתי את האריזה והתברר לאכזבתי שזו איננה המשחה הנכונה. התמלאתי כעס על בית המרקחת וחזרתי לשם זעוף פנים, בטענות למה רימו אותי, ודרשתי שיחליפו את זה במשחה המתבקשת. הרוקחת ענתה לי שאין אפשרות להחליף לאחר שכבר פתחתי אותה. כעסי גבר והאשמתי אותם במחדל. מתברר שיחד איתי עמד שם עוד לקוח שביקש משחה ובטעות התחלפו היוצרות, אך בעוד הראשון הגיע מיד להחליף בחזרה, אני פתחתי כבר את האריזה ולכן לא הסכימו להחליף לי אותה. התחלתי לזעוק ולהשתולל. ענתה לי הרוקחת: לא אני שירתי אותך, נקרא לגברת טובה הרוקחת. מיד יצאה הגברת מחדרה לשמע הצעקות, ואכן זיהיתי את הגברת המבוגרת שאצלה רכשתי את המשחה, אך כבודי האבוד לא נתן לי להודות בטעות שעשיתי, וכדרכם של אנשים, האשמתי אותה בטעות, וכך המשכתי לצעוק. היא לא ענתה. בתגובה זרקתי את המשחה על השולחן ופלטתי משפט נורא: ״לילדים שלך תשתמשי עם המשחה הזאת״, שקט השתרר, גברת טובה לא הגיבה אך פניה האדימו, גם ראיתי שהמוכרת הסתכלה עליה ברחמנות ובכאב, עזבתי את המקום בפחי נפש. לאחר כמה שנים, כבר הייתי מאורס בשעטו״מ, ושבת אחת אחה״צ אני יושב בבית הכנסת השכונתי ומאזין לשיעור במסכת אבות והרב קורא בפרק ב׳ משנה ו׳ את הסיפור הידוע על הלל הזקן שראה גולגולת אחת שצפה על פני המים ואמר ׳על דאטפת אטפוך׳ וכו׳ פירוש: נהרגת מפני שהרגת אחרים, ומי שהרגך אף הוא סופו ליהרג, וציטט הרב את דברי הרמב״ם בפירושו על המשנה: ׳אמרו חכמים, במידה שאדם מודד, בה מודדים לו, וזה דבר הנראה לעין, בכל עת ובכל זמן ובכל מקום, שכל מי שיעשה רע ויחדש מיני החמס ופחיתיות שהוא עצמו יוזק מן רעות ההם בעצמם, מפני שהוא למד מלאכה שתעשה נזק לו ולזולתו׳ - הטעים הרב ואמר: הרי ידענו כי מרובה מידה טובה ממידת פורענות פי חמש מאות. ממשיך הרמב״ם ומפרש: ׳וכן כל המלמד מעלה שמחדש פועל טוב מן הטובות, יגיעהו תועלת הפועל ההוא, מפני שהוא מלמד דבר שיעשה טוב לו ולזולתו׳. מוסיף הרמב״ם ומשבח את הפסוק וכותב: ׳ודברי הכתוב בזה טובים מאוד [איוב לא יא] כי פועל אדם ישלם לו׳ כפי הפתגם הידוע ׳וואס מען טוט טוט מען זיך׳. פתח הרב ספר איוב והקריא את דברי המלבי״ם על הפסוק הזה שמסביר: שעניין זה, שהעושה רע לזולת גורר רע על עצמו והעושה טוב לזולת גורר טוב על עצמו, אינו בתורת שכר או עונש, אלא מציאות בטבע, וכשם שהמכניס ידו לאש ונכווה מכך, אין זה עונש כי אם פועל יוצא בטבע, וכן האוכל ושבע אין השובע שכר על האכילה כי אם פועל יוצא בטבע שהטביע השי״ת בעולם - כך העושה רע מושך על עצמו רע כפועל יוצא, ועאכו״כ העושה טוב מושך טוב על עצמו וסובביו. סיים הרב ואמר: שמי שכבר נכשל וגרם רע לזולת עדיף שיבקש את סליחתו לפני שיוזק. כיון שעמדתי אז לפני נישואיי, חשבתי לעצמי שחתן מוחלין לו על עוונותיו וזהו הזמן לבקש סליחה ומחילה מחברים ומלמדים שפגעתי בהם וכן מקרובים ובני משפחה וכו׳, ואכן כך עשיתי, וכולם מחלו כמובן. אך אותו סיפור כלל לא עלה בזיכרוני אז, ולכן לא עלה על דעתי ללכת לפייסה ולבקש סליחתה. באותו קיץ נישאתי באושר לרעייתי, מלא תקוה לחיים מאושרים, אך לצערנו עוברת שנה עוד שנה ועוד שנה והבית ריק, פנינו לרופאים, עשינו כל מיני טיפולים וסגולות, וילדים אין. יום אחד הזדמנתי ליד אותה קופת החולים בת״א ונזכרתי בסיפור המשחה הנ״ל, והחלטתי להיכנס לפייסה, ואולי ע״י כך תבוא ישועתי. אני נכנס לבית המרקחת מבקש את גברת טובה, הם מסתכלים עלי בתימהון, ואומרים: אתה מתכוון לטובה שחור? היא כבר לא עובדת כאן כמה שנים והועברה לבית אבות של כללית בגדרה. באותו רגע לא היה לי פנאי לנסוע לשם, והעניין שוב פרח מזיכרוני, אך לאחר תקופה נסעתי פעם אחת בכביש בינעירוני ואני רואה שילוט ׳גדרה׳ מיד נזכרתי מהמקרה, החלטתי להיכנס לעיר ולחפש את בית האבות הנ״ל. אני נכנס ומברר בקבלה על אישה בשם טובה שחור, ולצערי נאמר לי שהיא נפטרה כמה שנים קודם לכן. לשאלתי היכן קבורה - לא ידעו לענות, אך את שם אביה ידעו לומר לי ״טובה בת דוד שחור״ ושע״פ הרישום שלהם היא נפטרה בכ״ז ניסן תשל״א ללא ילדים. מאוכזב עזבתי את המקום ופניתי לחברות קדישא בעיר ובאזור מרכז הארץ, אך לא מצאתי שום מידע עליה. הרבה ברירות לא נשארו לי, החלטתי לעשות כמיטב יכולתי לטובת נשמתה, וכך אני שומר מזה שנים את יום פטירתה, לומד ומתפלל לעילוי נשמתה. וכך ממשיך אהרן את סיפורו בסערת רגשות: לפני כ-15 שנים, בוקר אחד אני קם משנתי בתחושה מוזרה בפניי, אני מסתכל במראה, עיניי חשכו למראה צורת פניי שהתעוותו ע״י עיוות שפתיי, ועקב כך גם הקול

שלי השתנה בצורה מוזרה. קיוויתי שזה משהו ארעי ויחלוף לאחר כמה שעות, אך מהר מאוד התבדיתי. פניתי לטובי הרופאים שלא ידעו לעזור לי. אמנם הייתה אפשרות לעשות ניתוח שסיכוייו חלשים מאוד, אך זו ירדה מהפרק בשל הסיכון. כאבי הנפשי היה קשה מנשוא. שימשתי עד אז עשרות שנים כבעל קורא מדי שבת בבית הכנסת וכן אמרתי שיעורים מדי יום ובעל תפילה נעים הייתי בשבתות ובימים נוראים וכו', וכעת עקב עיוות קולי לא הייתי מסוגל להמשיך במשרותיי אלו. בנוסף, לגודל הבושה מעיוות הצורה, הלכתי לגדולי ישראל לבקש ברכות, אחד מהם ענה לי שאולי אחפש לתקן משהו שקשור לפה ולדיבור. אני מנסה לשחזר ואין מוצא, לא ידעתי את נפשי, התפללתי להקב"ה שיאיר את עיני, כך עברו עלי שנים רבות עד שהסביבה התרגלה לקולי המשונה ולפרצופי המוזר. ב-ב' אייר תשע"ח אני שומע בביכ"נ סיפור על השגחה פרטית שאירע זה עתה ליהודי מירושלים בשם ר' דוד קלצקין, שמצא פרסום של משפץ מצבות שעליה רשום השם 'עטקה טויבה בת ר' דוד שחור' בדיוק ביום היא"צ שלה והיא קבורה לפליאתי בהר הזיתים, לאחר עשרות שנים שחשבתי שהיא ודאי קבורה בגוש דן. פניתי תיכף לחברה קדישא בירושלים ואמרו לי היכן היא קבורה [כמה שורות אחרי קברו של האדמו"ר מלעלוב זצ"ל שנפטר ביום כיפור תש"ע]. ידעתי היטב מה עלי לעשות, וכבר ביום חמישי עליתי ירושלימה נכנסתי לישיבה וביקשתי מכמה בחורים שיצטרפו אלי בתשלום להר הזיתים. אמרתי את המשניות עם שם האישה ואותיות נשמה, לאחמ"כ חלצתי נעליי פרצתי בבכי נורא שנמשך דקות ארוכות ואמרתי: 'חטאתי לאלקי ישראל ולטייבא עלקא ב"ר דוד' כפי הנוסח המופיע בשו"ע, ביקשתי סליחה ומחילה מכל ליבי, הציבור ענה פעמים מחול לך. משם המשכתי לכותל המערבי בתחושה מרוממת ומשחררת, כי הרגשתי שמן השמים סיבבו את כל סיפור ההשגחה פרטית עם יום היא"צ כדי שישועתי תבוא. התפללתי מנחה וערבית בבכיות עצומות כפי שטרם התפללתי בחיי. נתתי צדקה לעילוי נשמתה והבטחתי לאבא שבשמים שאם תבוא הישועה אפרסם את הנס בכל דרך אפשרית.

"בבוקר שבת , ו' אייר תשע"ח, ש"ק אחו"ק, אני קם ממיטתי ללכת לתפילה, אני שוטף את פניי ומסתכל במראה והנה שב עורי כבימי קדם. לא ייאמן, הפנים התיישרו כפי שהיו לפני 15 שנה. הרמתי שאגה. אשתי חשה לכיווני ולא מאמינה למראה עיניה. אני מתחיל לדבר והנה הקול שלי חזר לקדמותו כבימי עלומיי. צעדתי לבית הכנסת בריקוד, ידעתי היטב מי הרופא, רופא כל בשר ומפליא לעשות. והנה מגיע עת קריאת התורה ומסובב כל הסיבות סיבב שהבעל קורא נהיה צרוד ואין מי יחליפנו. מנסים לחפש מחליף ואיש לא ניגש, בפרט שזה שתי פרשיות - אחרי וקדושים. עשרות שנים הייתי בעל קורא עד לאותו מקרה שמאז לא ניגשתי, אני קם ממקומי וניגש לבימה ופותח בקריאה 'אחרי מות שני בני אהרן'... לפתע עלה לי כל הרגש הצבור בתוכי, ופרצתי בבכי נורא מול כל הקהל. כך שתי דקות של שקט ומבוכה עד שהצלחתי להמשיך. כל הציבור היה בהלם לקול הנפלא שחזר אלי לאחר שנים, ואז גם הבחינו שצורתי חזרה לאיתנה. לאחר התפילה הודעתי שבמוצ"ש תתקיים סעודת מלוה מלכה רבתי לכל הציבור. שם סיפרתי את הסיפור המלא כפי הבטחתי בכותל המערבי. וכאן מוסיף לי אהרן: לאחר מאמץ השגתי את הטלפון שלך, איני מכירך ואינך מכיר אותי, אך דע לך שלא בכדי סיפור ההשגחה פרטית התפרסם בכל הארץ. מן השמים סיבבו שזה יתפרסם עד שיגיע אלי, שאזכה להיוושע לאחר שנים של סבל. וכעת תפרסם בבקשה את החוליה הזאת שסיפרתי לך זה עתה. סוף דבר יהודים יקרים, אחיי ורעיי, מסיים ר' אהרן, פגעתם בזולת? אל תחכו שנים עד שכבר יהיה מאוחר, תיכנעו ותבקשו סליחה גם אם סבורים אתם שצדקתם ולא תצטרכו לעבור את הסבל הנורא.

אחרית דבר:

אחי ר' דוד מוצף בימים אלו בטלפונים מאנשים שהסיפור הגיע אליהם, והם מספרים כי השלימו עם אנשים שהיו מסוכסכים איתם שנים רבות, חברים ובני משפחה, ועוד כהנה וכהנה. ישתדל כ"א להרבות שלום בין אחים, טול עט וניר, רשום לפניך רשימה של מי שאתה חושב שאולי נפגע ממך, וכמובן יש להתפלל ולבקש מה' שירענן את הזכרון ויכוון הדרך, כי מי יודע מתי פגע במאן דהו ושכחת וה' תובע את עלבונו. וגדול השלום שע"כ נקרב את הגאולה בב"א. יהי רצון שיהיו הדברים לתועלת ולהצלחת ישראל: אהרן בן מאנצ'י".

פריחת הארץ כסימן לגאולה

/ הרב יעקב הלוי פילבר

בספרו "מכתבי החפץ החיים", מציין רבי אריה לייב בנו של 'החפץ חיים' בכמה מקומות, את השקפתו של אביו שתקופתנו היא "ימי עקבא דמשיחא": ובפרק 'קיצור תולדות החפץ חיים' בספרו הנ"ל [עמ' 43] הוא מספר: "בשנת תר"נ שהחלו לגרש את אחינו בני ישראל ממוסקבה התעוררה אז תנועה גדולה לארצנו הקדושה. המגורשים למאות ולאלפים קנו שם קרקעות, נטעו כרמים, יסדו מושבות . . באותו זמן קבלתי מכתב מאבי [החפץ חיים] ז"ל וכו הוא מעירני על ההתעוררות הגדולה בכל פינות עמנו לעלות לארצנו, ומשער כי הימים ימי־עקבתא־דמשיחא וכי פקד ד' את עמו, ואפשר שהוא אתחלתא־דקבוץ־גלויות שהוא קודם ביאת המשיח. ואם היה ביכולתנו היה מן הראוי לקנות קרקע ולעלות לארץ...". במקום נוסף שם [עמ' 60] הוא כותב: "מר אבא האמין בכל חום לבו הטהור כי הימים ימי עקבא דמשיחא הם, וכי בזמנים לא רחוקים יפקוד ד' את עמו וישיב את שבותם לארצם..." ובספרו שם בפרק 'אגרות ומאמרי החפץ חיים' [עמ' רמו] הוא מביא אגרת של החפץ חיים בה הוא כותב: "אבל בימינו אלה שברור אצלנו שהמה עיקבתא דמשיחא ולא רחוק היום שיתגלה כבוד ד' בעולם ע"י ביאת אליהו הנביא ומשיח צדקנו...".

כשלושים שנה לאחר מכן, בשנת תרע"ח, לאחר מתן הצהרת בלפור וכיבוש ארץ ישראל על ידי הבריטים, נשאל הראי"ה קוק [אגרת תשי"ט] מתלמידו ד"ר משה זיידל האם תקופתנו היא 'אתחלתא דגאולה', ועל שאלה זו הוא משיב לו: "כן, אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו, אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה להגלות, מעת אשר הרי־ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם־ישראל אשר קרבו לבא, התחילה גאולה זו...". גם בנו של החפץ חיים מקשר את קביעתו של אביו "כי הימים הם ימי עקבתא דמשיחא" מקשר לעובדה ש"נתעוררה אז תנועה גדולה לארצנו הקדושה. המגורשים למאות ולאלפים קנו שם קרקעות, נטעו כרמים, יסדו מושבות", ומה שמציין בנו של "החפץ חיים" כבדרך אגב, נכתב במפורש בדברי הראי"ה קוק: "מאז התחיל הקץ המגולה להגלות, מעת אשר הרי־ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם־ישראל אשר קרבו לבא", ועל דברי שניהם נשאלת השאלה מה הקשר בין פריחתה החקלאית של ארץ ישראל לקביעה שתקופתנו היא תקופת הגאולה?

הקשר של מצבה החקלאי של ארץ ישראל לגאולה לומדים אנו מדברי רבי אבא [סנהדרין צח א] שאמר: "אין לך קץ מגולה שנאמר [יחזקאל לו ח]: ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא" ופרש"י: "כשתתן א"י פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה מזה". אלא שגם על זה נשאלת השאלה מה ראה הנביא לתלות את תחילת הגאולה דווקא בפריחתה החקלאית של ארץ ישראל? התשובה לדבר הוא בפסוק בתוכחה שבפרשתנו [ויקרא כו לב]: "והשימותי אני את הארץ ושממו עליה אויבכם היושבים בה", ואמרו על כך במדרש [ספרא שם]: "זו מדה טובה, שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וגלינו מארצנו עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח". והרמב"ן הרחיב בענין זה וכתב על שממת הארץ: "היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות שאין ארצנו מקבלת את אויבנו... כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם". מבואר מדבריהם שבמקביל לקללת הגלות שנגזרה על עם ישראל נגזרה גם קללת שממה על ארץ ישראל, והבטחתו של הקב"ה היתה שכל עוד יש על עם ישראל גזירת גלות לא תפסיק ארץ ישראל מלהיות בשוממותה. על כן אומר רבי אבא בצדק, שמרגע שנראה שארץ ישראל מתחילה לפרוח ונפסקה קללת השממה על הארץ, סימן הוא שגם קללת הגלות הוסרה מעל עם ישראל והגאולה החלה, ולזה התכוון רבי אבא כשאמר שכאשר ארץ ישראל תתן פריה בעין יפה שאין לך סימן מובהק יותר שהגיע קץ הגלות, ואין לך קץ מגולה מזה.

שו"ת קיץ
הרב שבתי יגל / הכולל הקהילתי רעננה

שאלת יוסף צדוק ורנר: במהלך ימי חג הפסח שהינו באחד מבתי המלון בעיירת נופש באיטליה, ושם הייתי הדמות והסמכות התורנית.

במהלך ימי חול המועד התפללנו מנחה וערבית בסמיכות (כפי שנוהגים במקומות רבים אצל בני ספרד) ולאחר סיום תפילת ערבית ספרנו ספירת העומר בזמן 'בין השמשות'. זו הייתה הדרך היחידה לכנס את הציבור הן לתפילת מנחה, הן לתפילת ערבית, והן לספירת העומר.

באחד מהימים, עת באנו לקיים מצוות ספירת העומר ניגש אלי אחד מהקהל ושח בפניי כי כעת נזכר כי ביום האתמול לא ספר ספירת העומר ונזכר בכך רק כעת, ושואל היאך עליו לנהוג, והסתפקתי בהלכה זו, ופונה אני אל הרב לדעת מהי הדרך הנכונה אשר יש ללכת בה בנידון כגון זה.

תשובה: יש לדון בתשובת שאלה זו מצד ב' נידונים:

א' ספירת העומר של יום העבר לאחר שכבר התפלל ערבית

ב' לספור את ספירת העומר בב' ימים בבין השמשות, פעם אחת את ספירת יום העבר ופעם א' את ספירת היום העתיד.

באשר לנידון א': הנה יש לדון האם לאחר שהתפלל ערבית יכול הוא לקיים את מצוות ספירת העומר של יום העבר, שיש לומר שאחר שעשאו ליום - לילה, על ידי תפילת ערבית, שוב אינו יכול לקיים את מצוות יום העבר.

וכבר נשאל הט"ז[א] שאלה דומה אודות קהל שלא היה להם שופר בראש השנה, ובאותה שנה ראש השנה חל בימים ה' וו', וביום ו' קיבלו את השבת והתפללו ערבית מבעוד יום, ואו אז הגיע השליח עם השופר המיוחל - מה עליהם לעשות, והשיב הט"ז שאותה קבלת שבת היא קבלת שבת בטעות, שאילו היו יודעים שיגיע השופר לא היו מקבלים את השבת, ולכן רשאים הם לתקוע בשופר, ואף על פי שמצאנו לעניין כמה הלכות שלאחר תפילת ערבית כבר אינו יכול להחשיב את שארית היום ליום, וכגון[ב]:

א' אישה הצריכה לפסוק בטהרה תעשה זאת קודם תפילת ערבית גם אם תתפלל ערבית מבעוד יום[ג].

ב' מי ששמע שמועה קרובה לאחר שהתפלל ערבית מבעוד יום אינו יכול להחשיב את שארית היום שיעלה לו ליום ראשון למניין שבעת ימי האבלות[ד].

ג' מי שהתפלל ערבית מבעוד יום אינו יכול לגרש את אשתו קודם השקיעה מאחר ואין מגרשין בלילה[ה].

מכל מקום נידון השופר אינו דומה לכל הנ"ל, שבכל הנידונים הנ"ל אנו מחמירים שלא תתחיל למנות את ימי הנקיים אלא מהיום הבא[ו], וכן לעניין אבלות, וכן לעניין גט אנו מחמירים שימתין מלגרש את אשתו עד יום המחר, אולם בנידון השופר אם לא נתיר להם לתקוע בשופר יתבטלו מקיום מצוות תקיעת שופר בשנה זו, ואין קבלת השבת ותפילת ערבית יכולה לבטל מהם זכות קיום מצווה שזמנה רק באותה שעה.

ולפי זה יש לומר שגם בנידון דידן - ספירת העומר, יספור ספירת העומר, אף על פי שכבר התפלל ערבית, שאם לא כן יאבד את קיום המצווה של אותו יום[ז], ואף לא יוכל לברך על הספירה בשאר הימים, והרי זה דומה לנידון השופר ולא לנידונים האחרים דלעיל[ח].

אלא שלכאורה יש להוכיח לא כך, ממה שפסק השולחן ערוך

בהלכות תפילין[ט], שמי שלא הניח תפילין כל היום ובא להניח לאחר שהתפלל ערבית ועדיין הוא קודם השקיעה - אין לו להניחם, הרי שגם מצווה שזמנה עכשיו ורק עכשיו אין לו לקיים מאחר וכבר התפלל ערבית (ואין מניחים תפילין בלילה) ואם כן מוכח לכאורה דלא כדברי הט"ז?

אך שתי תשובות בדבר:

א' המשנה ברורה[י] אכן הביא מהאחרונים שחולקים על פסק השולחן ערוך ונוקטים שאף על פי שכבר התפלל ערבית יניח תפילין (ללא ברכה)

ב' יש לומר שמצוות הנחת תפילין אינה מוגדרת כלל בזמן מסויים, ואם לא יניח את התפילין באותו יום אין זה ייחשב כביטול מצוות עשה (עכ"פ לדעת התה"ד)[יא].

ועוד יש לדעת שאף שאנו פוסקים להלכה שאין לעשות הפסק טהרה לאחר תפילת ערבית, מ"מ בדיעבד מועיל הפסק טהרה זה, וכן לגבי גט שניתן לאחר תפילת ערבית בדיעבד ובשעת הדחק הרי הוא מועיל[יב], הרי לן שלא נפסקו הלכות אלו אלא לכתחילה, אבל לא לבטל מצוות עשה.

ונראה לעניות דעתי, שאף אם נאמר שלאחר תפילת ערבית אין לקיים מצווה שזמנה ביום, ויש בכוחו של ה'תרתי דסתרי' למנוע קיום מצוות עשה שזמנה רק כעת (וכמו שמבואר בשולחן ערוך הלכות תפילין לפי פשוטו) מכל מקום נוכל למצוא עצה לאותו יהודי היאך לספור ספירת העומר ללא שיהא זה בגדר 'תרתי דסתרי', ויועיל לו שלא יפסיד את האפשרות לברך על ספירת העומר מכאן ולהבא, ועצה זו מבוססת על מה שכותבים כמה מהאחרונים שגם מי שספר ספירת העומר ללא כוונת מצווה וממילא לא קיים את מצוות ספירת העומר באותו יום, מכל מקום יוכל להמשיך לספור את ספירת העומר עם ברכה, שאף על פי שדילג על קיום המצווה יום אחד, מכל מקום לא פגע ברצף של הספירה[יג], ומאחר ורצף הספירה נמשך, יוכל להמשיך לספור עם ברכה גם לדעת הבה"ג.

ומעתה יש לייעץ לאותו יהודי לספור את ספירת העומר ללא כוונת מצווה (ואין צריך לומר ללא ברכה שהרי סופר ביום) וכסיפור דברים בעלמא, ושוב יוכל לספור את שאר הימים עם ברכה, ואין להקשות שסוף סוף גם ספירה זו היא 'תרתי דסתרי' לתפילת ערבית, זה אינו לענ"ד שהרי האם נבוא ונאמר שלאחר שאדם התפלל תפילת ערבית שוב לא יוכל להשתמש בתאריך של אותו יום, אלא יהיה חייב לכתוב את התאריך של היום הבא כדי שלא יהיה 'תרתי דסתרי'? האם נאמר ששוב אינו יכול לומר לחברו 'אחר הצהריים טובים' משום 'תרתי דסתרי'? לא מצאנו כן, והביאור הוא שרק מעשים בעלי משמעות הלכתית השייכים ליום העבר נחשבים כסותרים לתפילת ערבית, אבל כאשר מדובר בדבר הרשות לית לן בה, ולכן כאשר יספור את ספירת העומר כסיפור דברים ולא כקיום מצווה, הרי זה כהזכרת תאריך בעלמא, ואין בזה חשש של 'תרתי דסתרי'[יד].

אך כאמור מכל מקום נראה שמשום 'תרתי דסתרי' אינו צריך להפסיד את קיום המצווה של אותו יום, ויוכל לספור עם כוונת מצווה.

באשר לנידון ב': הנה על אף שכבר כתבתי במקום אחר שמי שנזכר לספור את ספירת העומר בבין השמשות יכול להמשיך ולספור עם ברכה, נראה שבנידון דידן יש לעיין בזה, שהרי בכך שיספור כעת את ספירת העומר של יום העבר סותר הוא את מעשיו מימים קודמים שבהם ספר בבין השמשות את יום העתיד, ונראה שנידון זה הוא יותר חמור מהנידון הקודם, ואין זה רק בגדר 'תרתי דסתרי', דהנה השולחן ערוך פסק בהלכות עירובי תחומין[טו] שאחד שהניח עירוב תחומין בבין השמשות, ונאכל העירוב בעוד עדיין זמן בין השמשות, לא הועיל לא העירוב, ואילו היה נאכל העירוב לאחר בין השמשות, היה מועיל מדין 'ספק דרבנן לקולא', אך כאשר נאכל העירוב בבין השמשות אי אפשר להקל, דממה נפשך, אם בין השמשות הוא עדיין יום א"כ נאכל העירוב קודם כניסת השבת, ואם בין השמשות הוא לילה א"כ הונח העירוב לאחר כניסת השבת.

ומעתה בנידון דידן, לדעת רוב הראשונים שכל יום מימי ספירת הוא מצווה בפני עצמו, אם כן אם יספור ביום אחד בין השמשות את היום הבא, ולמחרת יספור בבין השמשות את היום העבר - לית לן בה, אף על פי שהוא 'תרתי דסתרי' מכל מקום כפי שכבר נתבאר לעיל דין 'תרתי דסתרי' הוא דין לכתחילה אבל לא בדיעבד למנוע קיום המצווה, וצא למד מתפילות מנחה וערבית, שפעמים אנו מתפללים מנחה אחרי פלג, ופעמים מתפללים מעריב לפני השקיעה, מאחר וכל יום הוא מצווה חדשה, אך לדעת הבעל הלכות גדולות שכל ימי הספירה אגודים אחד בשני[טז], ואם דילג על יום אחד אינו יכול להמשיך ולמנות, אם כן בכה"ג שספר פעם אחת בבין השמשות את היום הבא, ולפעם אחרת ספר בבין השמשות את יום העבר, ממה נפשך דילג על יום אחד, שאילו בין השמשות הוא יום, אם כן לא יכול היה לספור בו את היום הבא, ואילו בין השמשות הוא לילה לא יכול היה לספור בו את יום האתמול.

ועד כמה שאנו חוששים לשיטת הבה"ג לגבי 'ברכה לבטלה' אם כן יש לו לחוש שאינו יכול להמשיך ולמנות בברכה מכאן ולהבא.

אולם שמא ניתן למצוא מזור לתרופתו והוא על פי דברי רבי עקיבא איגר[יז] ועוד כמה מרבותינו האחרונים[יח] שהסתפקו לומר שאין לאדם לבשל מאכל בבין השמשות של מוצאי יום טוב, אף על פי שיספיק לאוכלו בבין השמשות, משום שייתכן שבזמן הבישול בין השמשות היה יום, וכעת בזמן האכילה בין השמשות הוא כבר לילה, ונמצא מבשל ביום טוב שלא לצורך יום טוב, עכת"ד, ומבואר שבין השמשות הוא לא יחידה אחת שכולם יום או כולו לילה, ומעתה יש לומר בנידון דידן שאילו מדובר שבזמן שספר בבין השמשות את היום העתיד הייתה השעה למשל 19:05 וכעת כאשר בא לספור בבין השמשות את יום העבר השעה היא 19:00, אם כן שמא כן יש לו רצף, שב-19:00 אכן היה יום, וב-19:05 כבר היה לילה, ונמצא אוחז את החבל משתי קצותיו.

אולם ממקום שאנו באים שם תמצא פירכא לכך, שאילו היה ניתן להגיד כן לקולא, אם כן מדוע שגם לגבי 'עירוב תחומין' לא נאמר כך? שבזמן שהניח היה יום, ובזמן שנאכל היה לילה? ועל כרחך לומר שלא אמרו כן האחרונים הנ"ל אלא לחומרא[יט], אבל לא לקולא.

אולם שמא ניתן לומר שמאחר וכל החשש לברך מכאן ולהבא הוא רק לדעת הבה"ג ולרוב הראשונים אין הדבר כן, די לנו בספק כל דהוא כדי להתיר ולספור עם ברכה.

עוד ניתן לומר דהנה בתוס' במסכת מנחות[כ] מובאת שיטה שאפשר ואף עדיף לספור את ספירת העומר קודם השקיעה משום 'תמימות', ובביאור שיטה זו נראה לומר דמשום גדר 'תמימות' צריך הוא לספור את היום הבא עלינו לטובה ובשעה שכבר נכנס היום אין זו ספירה תמימה[כא], וא"כ אחר ראותנו זאת שיש מי שאומר שניתן לקיים את מצוות ספירת העומר באופן

שסופר את היום הבא, אף על פי שעדיין לא הגיע (ובמקום אחר כתבתי שרבים מן האחרונים סברו שאין שיטה זו דחויה לגמרי מן ההלכה) מעתה יש לומר שניתן לבאר את מעשיו של אותו אדם באופן שאין זה ממה נפשך סותר אחד את השני, ומה שספר בבין השמשות את ספירת היום הבא אין זה משום שסובר שבין השמשות הוא כבר לילה אלא שאע"פ שהוא יום, מ"מ ספר בו את היום הבא, ומה שכעת סופר בבין השמשות את היום העבר הוא משום שיש לומר שבין השמשות הוא עדיין יום, ומאחר ואין הכרח לומר שבעל ההלכות גדולות חולק על שיטה זו, ממילא יש לומר שאין כאן 'ממה נפשך' שבוודאי דילג יום אחד, ודו"ק.

ומעתה נראה שמאחר ולרוב הראשונים גם מי שדילג יום אחד רשאי להמשיך ולספור עם ברכה, וכל החשש הוא לדעת הבה"ג, וגם בדעת הבה"ג גופא ניתן לצדד על פי שתי הסברות שנאמרו לעיל[כב], יש לומר שיוכל לספור בבין השמשות, ומכאן ולהבא ימשיך לספור עם ברכה (ועדיף אם יוכל מעתה והלאה לספור לאחר צאת הכוכבים) ועדיין צ"ע.

א - אורח חיים סוף סימן ת"ר.
ב - מקור כל ג' הלכות אלו דלהלן הם משו"ת תרומת הדשן סימן רמ"ח.
ג - רמ"א יו"ד סימן קצ"ו סעיף א'.
ד - שו"ע שם סימן ת"ב סעיף י"א.
ה - רמ"א אה"ע סימן קכ"ג סעיף ה'.
ו - ויתירה מזאת, לגבי הפסק טהרה אנו פוסקים שבדיעבד אם עשתה לאחר תפילת ערבית עלה לה ההפסק, ואין כל דין זה אלא לכתחילה, ודלא כתה"ד אלא כחולקים עליו כמבואר ברמ"א יו"ד סימן קצ"ו שם, וכדלקמן.
ז - לדעת הראשונים שזמן מצוות ספירת העומר הוא גם ביום.
ח - הנה הט"ז כתב שמאחר ותקיעת השופר ותפילת ערבית היא תרתי דסתרי לכו יתקע בלא ברכה, ואע"פ שגם התקיעה עצמה סותרת, שהרי לא תוקעים בשבת, מ"מ זה דווקא בתקיעה של מצווה ולא בתקיעה של רשות, ולכן תקיעה ללא ברכה אין היא בהכרח סותרת לתפילת ערבית עיין שם בדבריו, ולפי זה י"ל שלגבי ספירת העומר הדין שונה, מאחר והספירה עצמה וודאי סותרת לתפילת ערבית, אולם המעיין בט"ז יראה שבתחילה כתב שמשום 'תרתי דסתרי' (שהוא י"ל דין דרבנן) אין לבטל מצווה שזמנה רק אז, ורק לאחר מכן כתב את עניין תקיעת הרשות, ונראה לענ"ד שעיקר הטעם הוא מה שכתב בתחילה, ולכן גם בספירת העומר יש לו להורות לספור אע"פ שהספירה עצמה וודאי סותרת את תפילת ערבית (ובעיקר המשך דברי הט"ז התקשיתי שהרי אע"פ שתקיעת רשות אין בה את החשש שמא יעביר ד"א ברה"ר מ"מ בלא"ה אין לתקוע בשבת משום שמא יתקן כלי שיר ואע"פ שברי"ה לא גזרו זאת (עיין ט"ז או"ח סימן תקפ"ח דאין כח ביד חכמים לאסור דבר המפורש בתורה להיתר) מ"מ לאחר שהקהל התפללו ערבית הם כבר בשבת ג' תשרי שחוזר בה הדין של 'שמא יתקן כלי שיר' וא"כ עדיין הוי תרתי דסתרי שהרי הכל יודעים שלא תוקעים בשופר, וצ"ע. עוד התקשיתי, ממ"נ, אם יכוון לתקיעת רשות ולא לשם מצווה א"כ מה הועילו חכמים הרי מצוות צריכות כוונה, ואם כוונת הט"ז שלעצמו יכוון לשם מצווה אבל כלפי חוץ אפשר לפרש זאת כתקיעת רשות, ג"כ צ"ע שבכשטות התרתי דסתרי הוא לא עניין של מראית עין כלפי בני אדם אחרים, אלא הוא כלפי עצמו, ואישה שהתפללה ערבית ואף אחד לא מודע לכך ג"כ אין לה לכתחילה לפסוק בטהרה וצ"ע)
ט - שו"ע או"ח סימן ל' סעיף ה' ומקורו ג"כ בשו"ת תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן קכ"א.
י - שם ס"ק י"ז.
יא - עיין מנחת אשר לשמות סימן כ"ד.
יב - אמנם לגבי גט כתב החלקת מחוקק אה"ע סימן קכ"ג אות י"ד שאפי' בלילה ממש והוא שעת הדחק יכתוב גט ויתן.
יג - עיין היטב בשו"ת תה"ד סימן ל"ז שמי שלא ספר בלילה אבל ספר ביום יכול להמשיך לספור עם ברכה דשפיר מקרי תמימות, ולא זכר כלל שהוא משום ספק ספיקא, ויש לומר שאע"פ שנח' הראשונים אם ניתן לקיים המצווה ביום, מכל מקום אם יספור ביום לא יפגום ב'תמימות' לכו"ע (עיין גם לעיל סימן ??? בעניין 'ספירת העומר בין השמשות') וי"ל שזהו הפשט בדברי הערוך השולחן יו"ד סימן שמ"א סעיף י"ז שמי שהוא אונן ביום מימי ספירת העומר יספור ספירת העומר ללא ברכה כסיפור דברים בעלמא.
יד - אמנם לדעת החק יעקב (סימן תפ"ט ס"ק ט"ו) אין צריך כוונה כדי לקיים מצוות ספירת העומר ומצוותו הוא רק סיפורא בעלמא (ובזה ניתן ליישב כמה הלכות נוספות בהלכות ספירת העומר ואכמ"ל) מ"מ מדברי שאר האחרונים שגם הם עמדו על קושיית החק יעקב ותירצו אותה באופנים אחרים מוכח שסברו שאין מצווה זו שונה משאר המצוות שצריכות כוונה, ובפרט אם מכוון להדיא לא לצאת שלא קיים המצווה.
טו - או"ח סימן שצ"ג.
טז - האריכו האחרונים האם ביאור שיטת הבה"ג היא שכל ימי הספירה הם מצווה אחת, או שכל יום הוא מצווה בפני עצמו, אלא שיש דין של 'רצף' משום 'תמימות', ונראה שלנידון דידן אין בכך נפ"מ שמ"מ רצף אין לו ודו"ק.
יז - רע"א על השו"ע או"ח סימן תצ"ה.
יח - עיין מ"מ בפסקי תשובות סימן תק"ג אות ג'.
יט - וגם בזה הוא חידוש גדול שלא ברירא לן שהוא אכן להלכה, וכפי שכתב הרעק"א בעצמו 'וחידוש כזה לא הוו שבקי הפוסקים מלהודיענו וצ"ע לדינא' ועיין בפסקי תשובות שם.
כ - דף ס"ו ע"א.
כא - מתוך שיעורי הגר"א וייס שליט"א.
כב - אך יש לשים לב שהסברא הראשונה שייכת רק באופן שספר בביה"ש את יום הבא בזמן מאוחר יותר בבין השמשות מהזמן בו סופר בבין השמשות את יום העבר.

ואכלתם בשר בניכם - ברכה ולא קללה

/ הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

בפרשתנו פרשת בחוקתי (ויקרא כ"ו, כ"ט) כתוב: ואכלתם בשר בניכם.

הנה ידוע שכל אלו התוכחות בפרשת בחוקתי, ובפרשת כי תבוא, הם ברכות נסתרות. (עיין זוהר חדש פרשת כי תבוא, זוהר פרשת בחוקתי, ובספרים הקדושים יש הרבה ביאורים על פסוקים אלו שהם ברכות נפלאות, והאדמו"ר מסקליע זצוק"ל, חיבר ספר שלם על זה שנקרא "ברכת ישורון" שמפרש כל פסוקי התוכחות בדרך של ברכות רבות, וע"ש בהקדמת נכד המחבר שהביא מקורות לכך: ע"ש)

ובס"ד ננסה להבין פסוק זה שנראה על פניו כקללה איומה ומחרידה, חלילה וחס, ונפרש זאת בדרך של ברכה.

א מסופר על רבי יהונתן איבשיץ זצ"ל [וכן ראיתי אימרה זו בשם עוד הרבה צדיקים] שהיה הופך כל הקללות לברכה, וכשהגיע לקללה זו, ואכלתם בשר בניכם ובנותיכם, לא ידע איך להפוך לברכה, ולבסוף הסביר את הפסוק לטובה כך: יגיע זמן שההורים יהיו שומרי תורה ומצוות, אבל בניהם לא, וההורים כשבאים לבקר בבית בניהם ובנותיהם, לא אוכלים את הבשר והמאכלים שמגישים לפניהם, כיון שזה לא כשר, אז אמר רבי יהונתן יגיע הזמן שההורים יוכלו את הבשר כשהבנים חוזרים בתשובה, וזו כוונת הפסוק "ואכלתם בשר בניכם", למה, כיון שהוא "כשר למהדרין", וכך הפך קללה לברכה. (הובא בספר "אמרי חנן" פרשת כי תבוא).

ב בספר "הליכות חיים" על עניני שבת קודש, מנהגים מכ"ק אדמו"ר מצאנז - קלויזענבורג זצוק"ל, בעריכת הגה"ח רבי אהרן יהושע קלוגר שליט"א (עמוד קל"ה) כתב וז"ל: "ואכלתם בשר בניכם

ובשר בנותיכם תאכלו, פירש רבינו זי"ע בלשון קודשו: "ואכלתם בשר" - איהר וועט עסן פלייש, [התרגום ללשון קודש: אתם תאכלו בשר], וועט וועט עסן, ? [מי יאכל ?] - "בניכם", וכן גם פירש על בשר בנותיכם". עכד"ק.

ג בספר "אוצר אפרים" להגה"ח רבי אפרים פישל שטיין שליט"א (בפרשתנו) כתב וז"ל: "פעם אחת, באחד מן הימים טובים, כשישב הרה"ק רב"צ מבאבוב ז"ל בשלוחנו, וסביביו עמדו הרבה חסידים, וביניהם כמה בחורים שנסעו לרבי בלי שקיבלו רשות הוריהם לנסוע לבאבוב, אמר בדרך צחות, כי זה מה שכתוב בתוכחה: "ואכלתם בשר בניכם", ולא לקללה תחשב, רק ברכה טובא גניז בזה, כי ההורים הכינו סעודת יו"ט בשר ודגים גם עבור בניהם, אבל הבנים החפצים ביראת ה', גברה בהם התשוקה להצטרף לחבורת חסידים יראי ה', ועזבו בתי אבותם עם כל המעדנים, לבוא לכאן בלי ידיעתם, וזה: "ואכלתם בשר בניכם" - שהאבות יאכלו גם הבשר שהכינו עבור בניהם". עכ"ל. ועע"ש. [א"ה: למותר לציין שלא ילמדו בחורים מכאן לנסוע לאדמור"ם מבלי רשות הוריהם....]

ד כעין זה בסגנון אחר מצאתי בס"ד בספר "מאיר החיים" (ב"ב תשנ"ב, ח"ה עמוד ד"ש) שהובא בזה הלשון: "אחד מתושבי בני ברק התאונן פעם בפני מרן [ה"אמרי חיים" זי"ע] כי בניו גורמים לו קצת עגמת נפש בליל שבת קודש, יען כי הם ממהרים בסעודה, על מנת להגיע לתחילת עריכת השלחן הטהור, ולעתים אף משאירים את הבשר, מבלי לאוכלו, לשאלת רבינו, מה הוא עושה בבשר הזה, ענה האב, כי חבל לזרקו, על כן הוא אוכל את זה, ענהו מרן בצחות: היו צדיקים, כגון הרה"ק מברדיטשוב זי"ע, שפירשו את "התוכחה" בדרך המלצה לטובה, וכו', גם אתם מקיימים את הפסוק ["ואכלתם בשר בניכם"] בתור "סימן ברכה", כי "אוכלים בשר בניכם", מה שהם משאירים, וסיים מרן בחיוך, אך זה רק "סימן ברכה", ומתי תהיה הברכה עצמה, ?, כאשר אתם בעצמכם תבואו לטיש"... (ע"כ).

ונראה לרמז זאת בס"ד שכתוב: "ואכלתם בשר בניכם". והנה "בשר", ר"ת: "ב'שלחן ש'בת ר'אשון", רמז כנ"ל, כשהרבי נכנס "לשולחנו" הטהור "בשבת", החסיד מגיע "ראשון" לטיש, ולא מספיק לאכול הבשר שהכינו לו בבית, והאב צריך לקיים "ואכלתם בשר בניכם", שאוכל הבשר שהשאיר הבן.

ה בספה"ק "תפארת שלמה" (בפרשתנו) ביאר זאת על דרך עבודה, וז"ל: "ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו. הנראה לרמז בזה להפוך הקללה לברכה. ע"פ מה שאיתא בשם הבעש"ט בפירוש הפסוק: רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף. הכתוב מתמיה למה נברא האדם להיות רעב וצמא. והתירוץ: נפשם בהם תתעטף, מכוסה ומעוטף חלק נפשו אשר נבלע בין החיצונים על ידי פגם אב"ק. וכל הקרוב קרוב קודם חלק נפשו אשר נבלע ביניהם. וזהו ענין תחיית המתים להעלות אותם למקור הקדושה. וזהו שאומרים בתפלה: אתה גבור כו' מחיה מתים ורב להושיע. קאי על ר"ב ניצוצי קודש. מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים. פירוש על ידי האכילה של האדם בקדושה, הוא מחיה הניצוצי קודש כנ"ל. וזה הרמוז בפסוק זו: והלכתם עמי קרי וכו', ואכלתם בשר בניכם וכו', על ידי האכילה בקדושה, יעלו הניצוצי קודש שנפלו, והם בשר בניכם ובנותיכם, ותעלו אותם למקור הקדושה. וזהו שכתוב: נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים, רמז לניצוצי קודש שהם אסורים ביד החיצונים. וזה גם כן הרמז באיכה: ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו. ילדיהם הם הטיפות שנפלו לקליפה, ועל ידי בישולם ואכילתם בקדושה, היו לברות למו, להכניסם לגבול הקדושה". (עכלה"ק).

ו לענ"ד נראה לפרש בס"ד הפסוק: "ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו", "בשר", מלשון "בשורות", רמז שיהיה לכם תמיד "בשורות טובות מבניכם ובנותיכם". וזהו "ואכלתם בשר בניכם", היינו "שתאכלו מהם בשורות טובות". כמו שאומרים העולם על אדם שבאשמתו לא הצליח, בלשון "שיאכל את זה", ומרובה מידה טובה כאן, "שיאכל בשורות טובות". [ועיין במסכת ברכות (פ"ט מ"ב) "ועל הבשורות הטובות, אומר וכו', ועל שמועות רעות, אומר וכו'", הרי ש"בשורות", היינו "בשורות טובות", ובשורה רע ח"ו, לא נקרא בלשון "בשורה", אלא בלשון ש"מועה", ואם כן, מה שכתוב "ואכלתם בשר", היינו "שיאכלו רק בשורות טובות", ודו"ק].

ז עוד י"ל בדרך צחות כמו שאומר אדם לבנו הקטן כשעושה דבר חכמה, "אני יאכל אותך"... וזהו הכוונה "ואכלתם בשר בניכם", והבן.

סיפור לשבת

דפיקה על ה'בימה' שהצילה דורות

רשרוש קל ששמע הקפיץ אותו ממקומו, אך כעבור כמה רגעים הוא נרגע. נראה שאיש לא רואה אותו, ואף אחד לא יודע ממעשיו. היה זה בחור, שמידי לילה היה מפשפש בין חפציהם של חבריו, ובלאט כשאיש לא היה מודע למעשיו הנוראיים הוא היה עושה את מעשיו. הוא היה גונב.הוא הרגיש את הכאב הצורב של חבריו כאשר הם נדהמים לגלות איך שחפץ יקר ערך נגנב מהם. בנימים חבויים שבליבו היה כואב את כאבם, אבל הוא לא הצליח להתגבר על היצר שלו. הוא פשוט הלך שולל אחרי דחפיו הרעים ללא יכולת לעמוד מולם.

בין בחורי הישיבה נושא הגניבות הפך לשיחת היום. מידי יום

המשך בעמוד הבא...

הצטרף אומלל חדש למעגל המתוסכלים, והבחורים הרבו להגיש את תלונותיהם אל צוות הישיבה. הללו כמובן הבטיחו לשים את היד על הגנב, ולפתור אחת ולתמיד את התופעה הבלתי נסבלת. עד שיום אחד הגנב נתפס. המשגיח הודיע לבחורים כי את זהותו של הגנב הוא בשום אופן אינו מוכן לגלות. אבל בימים הקרובים הוא יחזיר לכל הבחורים את החפצים הגנובים. את הכסף שהוא גנב הוא ביזבז, ולכן הוא יחזיר אותו בתשלומים. אבל מבחורים סקרנים אי אפשר להסתיר בקלות מידע כל כך מסקרן, ומצירוף עובדות, בד בבד עם קישור חלקי משפטים שהם הצליחו לשמוע מפה ומשם - הבחורים עלו על הגנב. מאותו רגע הוא הפך להיות ה"גועל-נפש" של הישיבה. הבחורים החלו לרדוף אתו ולפצוע את נשמתו, הם החליטו להוציא אותו "להורג". כמובן לא במובן האמיתי של המילה חלילה, אבל הם החליטו לרמוס אותו עד טיפת דמו האחרונה. אמנם הוא לא היה טלית שכולה תכלת, אמנם הוא עשה מעשים קשים, אבל העונש שהבחורים העניש אותו היה רמיסה מוחלטת.

"הלב שלי נקרע" - סיפר לי בשבוע שעבר, יהודי שלמד באותה ישיבה באותה תקופה - "לא יכולתי לראות איך הבחור הזה פשוט הופך להיות למרמס". "ידעתי שבאמת הוא הגנב. "איך ידעתי? "כי ממני הוא גם גנב מצלמה יקרה. לא שהיה מותר אצלנו בישיבה להחזיק מצלמה, רק שזה היה לפני ימי חנוכה, שבו נהגו בישיבה שבה למדתי, לנסוע לירושלים כדי להשתתף ב'הדלקת-הנרות' במעון קודשו של הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל, ולאחר ההדלקה להיכנס ולהתברך מפיו. בימים אלו אישרו רבני הישיבה להחזיק מצלמה כדי לצלם את כל המעמד מלא ההוד".

עם המצלמה הזו שהוא גנב, הוא הספיק לצלם כמה 'תמונות-משפחתיות', וברוב טיפשותו הוא מסר לי את המצלמה בלי למחוק את אותן תמונות. נוכחתי לדעת, שהשערת הבחורים היא אכן נכונה והבחור ה'חשוד' הוא אכן הגנב. למעשה, מבין הבחורים, אני הייתי היחיד שידעתי בוודאות את זהותו של הגנב. מאחר והבנתי שהבחורים לא רק הגזימו ב'גזר-הדין' שהם ביצעו באותו בחור, אלא שהם כבר הפכו את יצרי הנקם שלהם ללינץ' מילולי, ולהשפלה ברוטאלית באותו בחור, החלטתי לעשות מעשה. נעמדתי ודפקתי על ה'בימה' שבמרכז בית המדרש, וכשהשתררה דממה, אמרתי בדרמטיות "אני יודע בוודאות מיהו הגנב". כמובן שכל הבחורים היו מתוחים, הם רצו לקבל מידע מאומת יותר על זהות הגנב, ואז אמרתי: "הגנב לקח לי מהארון את המצלמה, וכעת שהוא החזיר לי אותה אני רואה את התמונות שהוא צילם במשך הזמן שהמצלמה היתה ברשותו, יש שם תמונות של בני משפחתו". וכאן סיימתי את דברי: "אני רוצה לומר לכם בוודאות שההתעללות שלנו באותו בחור שאנו חושדים בו שהוא הגנב, היא התעללות שוא".

חמש שנים חלפו מאז! יום אחד פגשתי את אותו בחור, ואז הוא אמר לי: "אני רוצה לומר לך שבאותם ימים שבהם עברתי את אותם השפלות, הבנתי שעולמי היהודי חרב עלי. כבר עמדתי רגע לפני עזיבת הישיבה, ועזיבת היהדות. המילים שלך הצילו אותי. על אותן שגיאות קשות שעשיתי אני ודאי לא יחזור, מה שכן המילים שלך הצילו דורות"...

ימי 'ספירת-העומר' בהם מתו תלמידי רבי עקיבא על שלא נהגו כבוד זה בזה [יבמות סב:], הם ימים לאהבת ישראל, וכבוד הדדי. ■

שביבים / שאול שיף

מעשה בתפוח כמתנת פרידה

מסופר בספר "יחי ראובן" ומצוטט ב"ליקוטים וסיפורים נפלאים", על אחד מצדיקי ירושלים שבביתו עבדה גויה בניקיון. באמצעו של אחד הימים, אמרה המשרתת לרבנית, כי לקראת הערב היא מתעתדת לשוב לביתה לחו"ל. הרבנית השתוממה ותמהה: "מדוע לא אמרת לי כמה ימים קודם לכן, אז הייתי דואגת לעצמי למישהי אחרת?" היא התנצלה ואמרה, כי עליה לשוב בדחיפות לחו"ל. "אם היית אומרת לי קודם לכן, הייתי נותנת לך מתנת פרידה", אמרה הרבנית. אך הגויה בשלה: "נכון, אבל קיבלתי הודעה פתאומית שעלי לנסוע, אין לי זמן לכלום, אני מוכרחה לצאת". ארזה את חפציה ועמדה לצאת מהבית. "את יודעת מה? קחי לך תפוח לדרך" - אמרה הרבנית והגישה לה את התפוח. היא נטלה את התפוח ויצאה לדרכה. לאחר כמחצית השעה הגיע הרב הביתה. היא סיפרה לו על המקרה המוזר, שהמשרתת הגויה יצאה והלכה ללא הודעה מוקדמת, וגם סיפרה שנתנה לה תפוח, כיון שלא היה לה משהו אחר לתת לה כמתנת פרידה. "מה עשית?" נבהל הרב, הרי התפוח הוא מפירות שביעית שאסור לתת לגוי! אנא, מהרי בעקבותיה וטלי את התפוח מידיה. לפי השעות, יש סיכוי שהיא עדיין בתחנת האוטובוס". הרבנית רצה אחריה לתחנה, ובדיוק "אויף צו להכעיס", היא כבר לא היתה בתחנה, וכנראה עלתה לאוטובוס שעמד עדיין בתחנה. הרבנית הצדקת לא התמהמה, אם אסור אז אסור, שילמה עבור כרטיס באוטובוס ועלתה עליו. והחלה לחפש את הגויה במושבי הנוסעים. והנה ראתה אותה ממרחק במושב האחורי בסוף האוטובוס. המשרתת בראותה את הרבנית היא באה לקראתה, הוציאה מתיקה קופסת תכשיטים שגנבה, זרקה לעברה באמרה: "קחי, קחי..." - פחדה שמא יקראו למשטרה. הרבנית, כמובן, לא ידעה כלום מגניבת התכשיטים. ואולם הגויה היתה בטוחה שבגללם הרבנית רודפת אחריה... הרבנית לא התבלבלה וביקשה: "גם את התפוח תני לי!" שומר ה' את כל אוהביו.

"כפצצה איומה המונחת בפינה"

סיפר ר' אליהו [אלה] לופיאן זצוק"ל: זכורני כשהלכתי פעם לגבות צדקה לצורך מפעל חשוב, באתי, בין השאר, לבית אחד העשירים והמכובדים ביותר שבעיר, לבקש ממנו תרומה. בפתח ביתו מצאתי המונים צובאים, כשבידיהם שטרות חוב שלו שהתחייב לפרעם, ופניהם זועמים. שכן, יצא קול בעיר, שעשיר זה פשט את הרגל. התאספו כל בעלי החובות, ונפנפו עליו עם שטרותיהם באיומים וצעקות גדולות. בתוך הבית מצאתי את האיש חיוור, מסכן ואומלל, ופנה אלי ואמר, כי כבר שבועות אחדים שאינו יוצא מפתח ביתו מפחד בעלי החוב, שמא יתנכלו לו להכותו ולחבול בו. בלילות - אינו יכול להירדם, ובימים - אין לו שום הנאה מהאוכל הבא אל פיו בעל כורחו, רק כדי שלא ימות מרעב. בראותי על שולחנו עומד בקבוק יין לשתיה, התפלאתי ואמרתי לו: "אם כן, מה היין עושה כאן?" ענה לי ואמר: "לצערי ולצרתי, זה שנים אחדות שהתרגלתי לשתות יין כמו מים, וכבר איני יכול להינזר משתייתו, ואם חס ושלום גם היין יילקח ממני, הרי זה אסון גדול עבורי, אשר לא אוכל שאתו ואכרע ואפול תחתיו!"...

הנה, עובדה זו אשר ראיתי - הטעים הרב לופיאן - אמת משל הוא לכל בעלי הנאות עולם הזה. כי כל אלה שהתרגלו לחיי מותרות ותענוגים, לחיים של קנאה, תאווה וכבוד - חייהם אינם חיים! ובכל פסיעה ופסיעה שנכנס לתוכם יותר, הרי הוא מתרחק יותר מהאושר וההצלחה אשר תקווה לו מהם. שהרי כל הנאה גוררת עמה תאווה גדולה יותר, שהראשונה אינה נחשבת לכלום נגדה, ועד שמשיג את השנייה כבר משתוקק לשלישית, וכן הלאה. והנה בעלי החובות מתנפלים עליו, ותובעים את שלהם הב, הב, תן תאווה, תן קנאה, תן כבוד, והוא פושט את הרגל ונופל תחתיו כעמיר אחר הקוצר! עליו הכתוב אומר (ישעיהו כ"ט, ח'): "והיה כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו, וכאשר יחלום הצמא והנה שותה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה וגו'". כן הם חיי כל בעלי התאוות וההנאות! וכבר המשיל הגר"א ז"ל כל הנאות עולם הזה, לאדם צמא שמצא מים מלוחים בחבית, ושתה מהם בצימאון רב, הרי בשעת שתייתו נדמה לו שמרווה צימאונו. אבל רגעים ממש לאחר שתייתו, מתגבר בו הצימאון שבעתיים מאשר היה לו קודם ששתה!...

רבי אברהם קירזנר, מידידיו הגדולים וממקורביו של הרב לופיאן זצוק"ל עוד בליטא ובלונדון, מספר:

בעת שנפגשתי עם רבנו בארץ ישראל בשנת תשי"ח, הוא היה אז משפיע רוחני בישיבת כפר-חסידים. שהיתי בה כמה ימים. הוא הזמינני לישון עמו בחדרו. בבוקר של יום אחד התעוררתי מוקדם מן הרגיל, והנה אני רואהו עומד ליד החלון ומדבר, כאילו אל עצמו, בלחישה כדי שלא לעוררני מהשינה. הטיתי אוזני ושמעתי כיצד הוא חוזר פעם אחר פעם על הפסוק: "ולא תביא תועבה אל ביתך". תמהתי, מה שייך לחזור כעת על פסוק זה, קמתי ממיטתי ושאלתיו: "במחילה מכבודו, שיאמר לי מה פשר הדבר". ויען רבינו ויאמר: "אהה, עוררתי את כבודו מהשינה!"... אמרתי לו שלא העירני, וכי הייתי כבר ער, אבל מאחר ושמעתיו מדבר, מבקש אני ממנו שיאמר לי מה פשר אמירתו את אותו פסוק. נענה לי ואמר: "עוד מעט הולכים אנו לישיבה להתפלל. מקום תפילתנו הוא ב'מזרח', ובני הישיבה קמים מפני וגם ממתינים לי בקריאת-שמע ובתפילת שמונה עשרה, וגם ממתינים לי בקריאת שמע ותפילת שמונה עשרה, והרי יש לחשוש שמא, חס וחלילה, אפול בגאווה. ואף שלא שייך בזה ליפול בגאווה ממש, אבל לגבהות הלב יש לחשוש, והרי כתוב (משלי ט"ז, ה'): 'תועבת ד' כל גבה לב', המילה 'כל' באה לרבות כל גבה-לב! היינו, אפילו מי שגבהות ליבו יסודה בתפקיד רוחני ונעלה, וכגון משפיע רוחני בישיבה וכדומה לזה, היה מקום לומר, שבכגון הא אין הגאוה פסולה, ולא זו בלבד, אלא כשירה ומותרת, וזאת על סמך הפסוק (דברי הימים ב', י"ז, ו'): 'ויגבה לבו בדרכי ד" - מכל מקום, מי שיכול לשפוט ולומר שלא נתערבה, חס וחלילה, גבהות לב שאינה של מצווה, ונעשה זה האיש תועבת ד', ר"ל, והיאך יוכל רב כזה להשפיע על התלמידים?! ולכן, חוזר אני על הפסוק: 'ולא תביא תועבה אל ביתך'". כששמעתי זאת יוצא מפי קדשו, התפעלתי מאוד. מרוב התרגשות, אמרתי לו בתמיהה: "רבנו, האם אנשים זקנים כמונו היום, שבורים ורצוצים בגוף ונפש, יש לנו עוד מקום לחשוש שמא ניפול בגאוה?" ויפן אלי ויאמר: "איזו שאלה?! - משל למה הדבר דומה: לפצצה איומה שמונחת בפינה או בתוך אולם גדול, מזה כמה שנים. אלפי אנשים עברו על ידה - ולא נתפוצצה. האם משום כך כבר אין סכנה שמא תתפוצץ עוד?".

(מתוך הספר 'ר' אל'ה')

חסד בגופו!!!

שקידתו העצומה יומם ולילה, והיקף ידיעותיו בכל מקצועות התורה של הגאון רבי חיים שאול גריינימן זצ"ל היו לשם דבר. אך תופעה אחת מעניינת נותרה חידה עלומה במשך שנים: לאן נעלם רבי חיים מידי שבוע בשבוע, ביום שישי, לזמן של כשעתיים? על מקומות לימודו השונים, הרחק מטרדות הציבור, כבר הכול ידעו. אך את סוד היעלמותו של הגאון הנודע, בשעות הקרובות לכניסת שבת מלכתא - תעלומה זו לא הצליח איש לפענח. עד שהגיע אותו יהודי בבהילות לביתו של רבי חיים בשעות ההן של יום השישי. הוא היה צריך באופן דחוף להיוועץ על עניין חשוב... הרבנית הסבירה לו בנחת כי בשעות אלו אי אפשר להשיגו. יצא הלה מאוכזב, אך לאחר זמן קט חזר כשהוא בלחץ גדול: "הענין אינו סובל דיחוי" זעק, "זהו ממש פיקוח נפש"! וכשחזר והפציר, שוב לא יכלה הרבנית לעמוד מנגד. "אם זה ענין של פיקוח נפש אין ברירה" - לחשה הרבנית, ונתנה לו כתובת מדוייקת של אחת הדירות ברחוב רבי עקיבא, שבו אמור רבי חיים להימצא. אץ-רץ מיודענו לבית שברחוב רבי עקיבא. דפק בדלת ורבי חיים פתח... ושניהם גם יחד, זה שמבפנים וזה שמבחוץ, הוכו בתדהמה: רבי חיים כולו פליאה, מהיכן ידע הלה לבוא לכאן? ואילו האורח נדהם ונתקשה להאמין למראה עיניו: הוא רואה את רבי חיים ב"בגדי עבודה". שרווליו מופשלים. עטור זיעה. עומד בתוך מה שנראה שלולית של מים, ובידו מקל וסמרטוט ריצפה... אי אפשר לטעות, הוא כעת באמצע הספונג'ה... האורח הבלתי צפוי, נבוך, התנצל והסביר שהרבנית גילתה לו את המקום עקב שאלה דחופה של פיקוח נפש. לאחר שקיבל תשובה לשאלתו, זעק הלה מנהמת ליבו על כבוד התורה... רבי חיים הרגיע אותו: "דע לך שכל יהודי חייב לעשות גמילות חסדים בגופו ממש! בחוץ לא מאפשרים לי. זו ההזדמנות שלי... גר כאן יהודי בודד וגלמוד, שהתאונן בפניי עד כמה קשה לו לנקות את הבית ולהכין את כל צורכי השבת. נטלתי על עצמי את המלאכה לנקות. להכין את מה שצריך. לפרוס מפות וכו'. כשסיים רבי חיים דבריו, לא שכח להזהירו בלשון של אזהרה לבל יגלה את שראו עיניו! וכך נמשכה הנהגה זו של רבי חיים תקופה ארוכה. כיום, לאחר פטירתו, הבין הלה שכבר מותר לגלות...

[איש לרעהו/ ליקוטים וסיפורים נפלאים]

בסוד שיח

כשם שפרצופיהם שונים
כך דעותיהם שונות

נשמח לקבל תגובות והערות מהקוראים
בדואייל: besod@013net.net

עיצוב ועריכה גרפית:
גיל ויין עיצוב גרפי
אימייל. gilwein26@012.net.il